

© Alice van der Pas 2012

‘CHILD EFFECT’ – I

HOE KINDEREN HUN OUDERS ‘AANPAKKEN’

EN ZELF MEE BEPALEN HOE ZE WORDEN GROOTGEBRACHT

Hieronder de tekst van mijn lezing 31 mei 2012 op het congres te Ede ‘Ouders!- wat moet je ermee?’

Ouders leren het opvoeden mede doordat de kinderen hen trainen, bijvoorbeeld in geduld, en doordat ze hen programmeren en bijsturen, en natuurlijk ook: uitproberen en overvragen, en verleiden en belonen. Kinderen zijn nu eenmaal geen passieve passagiers op de achterbank van de ouderlijke opvoedauto. Sterker: hun aanpak van de ouders bepaalt in hoge mate mee hoe ze worden grootgebracht. Dat is de gewone gang van zaken, en daarnaast zou de term ‘child effect’ standaard één van de hypothesen moeten zijn bij onhandig of onveilig ‘rijgedrag’ van ouders.

In dit artikel geef ik voorbeelden van ‘kindereffecten’ – van baby tot en met volwassene. Ook schets ik de schaarse vakliteratuur hierover. Uiteenlopende visies en termen buitelen daar over elkaar heen in nogal diffuse discussies, maar de volgende conclusies kunnen toch worden getrokken:

- *dat in het twee-richtingverkeer, dat inherent is aan opvoeden, ouders wel méér verantwoordelijkheid hebben dan het kind, maar niet per se meer invloed en macht;*
- *dat het nuttig effect van ‘child effect’ varieert met hoe veilig ouders zich voelen.*

Terwijl dit artikel het gewone en alledaagse van ‘child effect’ behandelt, komen in Deel II ook on-alledaagse ouders en kinderen aan de orde, en raakpunten van ‘child effect’ met ouder-schapstheorie. Hoe ‘je ouders aanpakken’ feitelijk in zijn werk gaat, wordt dan verduidelijkt met de concepten ‘ouderlijke werkvloer’, ‘ongehoorzaamheidsdialoog’ en ‘bufferdenken’.

VOORBEELD: EEN BABY VAN 3 MAANDEN INSTRUEERT ZIJN MOEDER

In een artikel uit 1971 van de belangrijkste auteur over dit onderwerp, Richard Q. Bell¹, staat een korte observatie van een moeder en haar baby van 3 maanden. Hij ligt in de wieg; zij is bezig in de kamer ernaast. Hun interactie wordt gortdroog genoteerd, maar je voelt spanning bij wat zich in enkele minuten afspeelt tussen prille moeder en piepklein zontje.

‘De baby ligt in de wieg, al dertien minuten wakker, rustig, en zonder interactie met moeder. Een periode van 3½ minuut waarin hij wat onrustig wordt trekt moeders aandacht, maar zonder dat ze haar bezigheden onderbreekt of naar hem toe gaat’.

Het is duidelijk: nog even en ze moet toch echt de ‘bezigheden’ onderbreken.

‘Kan hij niet éven wachten!’ voel je als je je met de moeder identificeert. ‘Waarom snapt ze niet wat ik wil!!’ voel je als je je met het kind identificeert.

‘In de volgende 1½ minuut verandert de onrust in voluit huilen, en dit brengt moeder ertoe om naar hem toe te gaan. Ze kijkt en ziet het vertrokken gezichtje en de spartelende armen en beentjes. Ze buigt zich over hem heen. Ze praat tegen hem. Het huilen gaat door. Moeder pakt hem op en wiegt hem in haar armen. Dit gedrag van haar wordt beloond: de baby spartelt niet meer - maar blijft wel huilen. Na ongeveer 8 seconden praat moeder

weer tegen hem, maar het huilen gaat door, en dan schakelt ze weer ander moedergedrag in: ze houdt hem zó vast dat hij als het ware op zijn beentjes staat. Het huilen gaat gewoon door, en moeder probeert nog weer ander gedrag: ze tilt hem op - eerst vóór zich en dan boven haar hoofd. Hij blijft huilen'.

Kennelijk wil de baby nòg iets anders ... maar wàt?

'Moeder houdt hem tegen haar schouder en klopt hem op de rug. Daarna begint ze hem heftig te knuffelen: ze pakt hem beet, wrijft en streelt - heel even houdt het huilen op - dan begint het weer'.

Op zo'n moment kàn 'heftig knuffelen' makkelijk overgaan in even schudden ... even maar. Maar hier gebeurt dat niet:

'Moeder gaat door met knuffelen, en het huilen gaat over in een beetje jengelen - tot de baby opnieuw gaat huilen. Dan opeens doet hij zijn ogen open en blijft hij méér dan een paar seconden rustig. Moeder praat tegen hem, en de baby beloont dit door een tijdje rustig wakker te blijven en geluidjes te maken. Dit nodigt moeder uit tot een soort 'gesprekje' met hem, waarna ze hem in een babystoeltje legt. Hij blijft rustig, zit klaarwakker in zijn stoeltje, lacht, en een paar seconden later gaat moeder de kamer uit.

De toestand van de baby leidt tot het eind van deze interactiereeks. Er verlopen dan 18 minuten waarin de baby wakker is en rustig - voordat een nieuwe interactiereeks begint'.

Gewoon kind, gewone moeder, gewoon soort interactie, zó herkenbaar, maar wat gebeurt er niet allemaal! En: wat kàn er allemaal fout gaan...

Moeder wil een klusje afmaken, maar de baby wil haar *absoluut* zien en zet het op een krijsen. Oké dan, ze buigt zich over de wieg, babbelt, pakt hem op, wiegt, praat, zet hem op zijn beentjes, tilt hem hoog op, houdt hem tegen haar schouder, klopt op zijn rugje, gaat hard knuffelen ... (oei!) ... en het *helpt allemaal niet* ... totdat hij de oogjes open doet en moeder ziet: dan wordt hij rustig. Ze babbelen wat, en zij krijgt 18 *minuten* om haar klusje af te maken.

Het is een oer-voorbeeld uit de 'child effect'-literatuur, een klassieker, omdat het laat zien hoe moeders bij elke baby opnieuw op geleide van signalen van de baby leren hoe ze *dit* kind rustig krijgen. In het voorbeeld mislukken 11 probeersels, maar moeder leert ook iets bij: deze jongen komt tot rust als hij haar *ziet*. Dat sterkt haar moederlijk zelfvertrouwen.

Gelukkig was er geen ander kind in de buurt dat aandacht vroeg; ook geen vader die zei: 'Ik pak hem wel even'. Moeder kan in alle rust uitproberen welke dosering van welk gedrag uit haar repertoire dit kind bevalt. De volgende keer gaat ze hem dus eerst wakker maken en wat babbelen – al wil hij dan misschien juist heftig geknuffeld worden...

Want ja, kinderen, hoe klein ook, bepalen zelf mee *hoe* ze worden aangepakt.

'CHILD EFFECT' ALS NIET-POPULAIR ONDERWERP

Het idee van 'child effect' behelst dat kinderen hun ouders 'aanpakken', dat het gewoon is, en belangrijk voor beide 'partijen' *dat* het gebeurt. Zonder 'child effect' zouden ouders vaker de plank mis slaan. Bij ouders zelf roept het onderwerp een soort verlegenheid op – alsof het niet hoort dat je van je kind leert. Professionals weten niet goed raad met dit idee omdat hun opleiding er niet over rept.

Over gêne van ouders en 'jzelf oprekken'

Ouders hebben het er niet graag over dat ze worden 'aangepakt' door hun kind. Het heeft iets gênants om je dat te realiseren. Ze vergeten dus liever hoe het bij hen toe ging.

Tijdens een lange autorit vroeg ik eens aan drie goede vriendinnen: 'Vonden jullie kinderen hebben eigenlijk leuk?' Geen van hen zei spontaan 'ja'. Aarzelend kwam een gesprek op gang over 'nu en dan wel een leuke fase'. Eén had het over 'jezelf oprekken' al naargelang de behoeften van een bepaalde leeftijd: 'Als onze jongste 3 was, en er kwam een 2-jarige op bezoek, dan dacht ik: wat zijn 2-jarigen toch bewerkelijk! En druk! Dat was ik alweer vergeten. Maar als onze jongste 4 was, en er kwam een 3-jarige op bezoek, dan dacht ik: wat zijn 3-jarigen toch bewerkelijk, en druk! Oók alweer vergeten.'

Met andere woorden: op elke leeftijd *laten* vaders en moeders zich 'oprekken' tot het ouderlijk gedragsrepertoire dat bij die leeftijd hoort. Bij de volgende bewerkelijke leeftijd zijn ze al lang blij dat de vorige voorbij is, maar rekken ze zich gewillig opnieuw op voor het gedragsrepertoire dat dan vereist is.

En mijn vriendinnen hadden het niet over speciale kinderen, maar over gewoon als ouder dat doen en laten wat *vandaag* nodig is met *dit* kind. Daar zeur je niet over; je *doet* het. Er ligt een flinke sociale druk op ons allen om kinderen opvoeden fijn te vinden – of zoals een deelnemer aan een van mijn workshops eens verwijtend zei: 'Je schrijft nergens over 'de vreugde van ouders aan de zich ontplooiende persoonlijkheid van het kind'. De toon waarop hij dit zei was precies waarom mijn vriendinnen jaren later, in die auto, aarzelden om te zeggen hoe vervelelend en vermoeiend het vaak was geweest.

Oók vanwege het steeds moeten weten of ze te maken hadden met een zich de goede kant op ontplooiende persoonlijkheid, of met een ongewenst trekje. En of de ontplooiing op schema lag. 'De leeftijd' is een natuurlijk gegeven, en ouders respecteren dat, maar zij zijn er voor het beschavingswerk. Dus: 'Waar eindigt de natuur? Waar begint de cultuur?'ⁱⁱ Aan ouders is het om te weten hoe natuur en cultuur zich *nu* bij *dit* kind tot elkaar moeten verhouden.

De schaarse interesse van wetenschappers en professionals

Gedragswetenschappers en -deskundigen hebben het doorgaans over 'child outcome', ofwel hoe goed of slecht een kind na een bepaalde ervaring of gebeurtenis later functioneert. Deze term hoort thuis in het domein van grootschalig kwantitatief onderzoek naar de effecten van deze of gene opvoedstijl. Men exploreert of meer babbelen met de baby leidt tot betere schoolprestaties, en echtscheiding van ouders tot problemen bij de kinderen. In de term 'child outcome' zit dan ook de veronderstelling ingebouwd dat de ouderlijke aanpak in hoge mate verantwoordelijk is voor hoe het kind straks functioneert. De veronderstelde invloed daarvan op 'child outcome' is dan ook veelvuldig onderzocht, maar de invloed van sociaal-economische status, cultuur, of sociale inbedding van het gezin op het opvoeden komt daarbij niet ter sprake. Of waarom precies, en onder welke omstandigheden, echtscheiding goed of slecht uitpakt voor een kind.

Overschakelen naar het concept 'child effect' vereist dan ook een zogenaamde 'cognitieve sprong' (Decovic 2000, p.82). Alleen door vanuit een andere gezichtshoek te denken, krijgt men in het oog wat Richard Bell zegt over 'hoe ouders en andere verzorgers zelf gekneed worden door dezelfde kinderen die ze proberen groot te brengen'.ⁱⁱⁱ

Het proefschrift van psychologe Hoogsteder^{iv} uit 1995 (over *hoe* kinderen thuis leren) maakt die sprong. Al verwijst de auteur niet naar de al bestaande 'child effect'-literatuur, zij trakteert de lezer op voorbeeld na voorbeeld van peuters die – onder anderen via slim obstructie plegen - in hoge mate zelf bepalen *òf, hoe* en *wanneer* ze iets leren – of *niet*. Niet de ouders bepalen dus het 'òf, hoe en wanneer', maar een subtiel samenspel van ouder en kind – dag na dag, en uur na uur. Het kind speelt in dat samenspel geen bijrolletje, maar een van de hoofdrollen.

Daarom hoort het concept 'child effect' ook niet thuis in de hoek van de uni-directionele denkmodellen, zoals De Mol e.a. (2008, p.379) suggereren. Het is niet simpelweg een omgekeerde denkrichting; het gaat nu om de min of meer gelijktijdige invloed van tweeërlei invloeden op elkaar: van ouders op kinderen en van kinderen op ouders. In Deel II van dit artikel kom ik uitvoerig terug op hoe dat in zijn werk gaat.

DRIE VOORBEELDEN VAN 'CHILD EFFECT' - VAN 4 TOT EN MET 40 JAAR

Op het eerste gezicht hebben mijn voorbeelden weinig gemeen.

Een kleuter 'profiteert' van onzekerheid van haar ouders om als het ware voorin de auto te komen zitten. Ze krijgt meer invloed dan goed voor haar is.

Tieners nemen even het stuur over wanneer een ouder dreigt uit de bocht te vliegen. Ze gebruiken hun invloed om te voorkomen dat die ouder iets stoms doet.

Een 40-jarige man dwingt met puberaal-uitdagend gedrag zijn bejaarde ouders om voor hem aan de handrem te trekken als hij zijn eigen vaderlijke plichten verwaarloost. Ze kunnen niet meer anders dan interveniëren.

'Child effect' verschilt inderdaad per kind, per ouder en per situatie, maar wat deze voorbeelden toch gemeen hebben is dat de ouders worden 'gekneed', zoals Bell zou zeggen.

I - Een kleuter stuurt haar ouders het bos in

Zeer ongeruste ouders vragen hulp omdat Katja al een maand 'paniekaanvallen' heeft rond bedtijd. Ze slaapt nu in op de bank in de woonkamer, en pas wanneer de ouders zelf naar bed gaan verhuist ze naar het eigen kamertje. 'Waar is Katja opeens zo bang voor! Ze is een leuke, kranige meid. Nooit problemen geweest'.

De ouders willen psychologisch onderzoek en daarover beslist het team, maar ik wil hen toch iets mee naar huis geven - als houvast, en (misschien) een eerste stap naar de oplossing. Ik stel hun voor om meteen vanavond een vel papier goed zichtbaar in de woonkamer op te hangen en daarop elke avond te noteren hoe laat Katja gaat slapen, en waar: bank of bed.

Terloops vertellen ze haar: 'Dat is voor 'een aardige mevrouw die alles weet over kinderen die niet naar hun eigen bed willen'. Verder geen uitleg. Zeker geen discussie.

Een onschuldige suggestie - maar soms verstoort hij een vicieus opvoedritueel net genoeg om de ouders weer achter het stuur te krijgen. De opschrijf-suggestie haalt ouders namelijk *uit* het vicieuze proces doordat zij nu het proces observeren: vanuit de mentale en emotionele afstand van een meta-positie.

En het kind denkt 'Wat krijgen we nou!' Is ze angstig, dan is ze blij met 'de mevrouw' die misschien helpt; is ze een gewiekste manipulator, dan is dezelfde mevrouw net griezelig genoeg om het roer alvast een beetje om te gooien.

Vier dagen later belt moeder: de eerste avond sliep Katja meteen in, op de bank, en de tweede avond wilde ze nog voordat vader iets opschreef beslist naar haar eigen bed. Sindsdien slaapt ze daar elke avond in zonder een spoor van angst. - 'Ze had ons bij de neus,' zegt moeder.

Deze ouders hadden Katja feilloos door haar babytijd en eerste jaren geloodst, grote en kleine dilemma's opgelost - en dan opeens die 'angst'. Hoe is dat te verklaren? Katja was niet gewiekster dan elk ander kind dat de kans krijgt om haar zin door te drijven, maar had ze misschien een keer opgemerkt dat het woord 'bang!' als een toverstokje werkte? Dat haar ouders dan onzeker werden, dat een van beiden zei: 'Laat maar', en dat ze gezellig bij hen in

de kamer mocht blijven? Dus toverde Katja daarna elke avond overtuigende angst tevoorschijn. En de ouders vreesden elke dag het moment van bedtijd, want ouders *mogen* en *willen* niet 'hard' zijn wanneer een kind bang is. Maar hoe weten zij het verschil tussen 'angst' en 'bij de neus genomen worden'? Tussen onschuldige peuter en stoute kleuter?

Wanneer *moeten* ouders 'begrijpen', en wanneer *mogen* ze 'hard zijn'? Niemand weet het. De marge voor ouderlijke onzekerheid is breed - en daarmee óók de ruimte voor kinderen om ouders 'aan te pakken' en voor ouders om zich misschien wel té ver op te rekken.

II - Drie tieners lezen op dezelfde manier hun ouders dezelfde les

De tienerjaren zijn befaamd voor de oprek-eisen die zij aan ouders stellen, maaltijden zijn het moment voor rumoerige conflicten - en in vier van die gezinnen gebeurde iets opmerkelijks, namelijk precies hetzelfde: een tiener roept tijdens de avondmaaltijd een ouder tot de orde die over de schreef dreigt te gaan na door diezelfde tiener te zijn getreiterd.

Wéér iets waarover ouders alleen praten in veilig gezelschap – zeker als zij hulpverlener zijn.

Tijdens een diner met collega's ontstaat het sfeertje waarin je over problemen thuis vertelt, en tot ieders verbazing komen er vier eendere verhalen. Twee vaders en één moeder vertellen hoe één van hun grotere kinderen aan tafel zat te etteren. Na de nodige aanmaningen stond vader of moeder getergd op en liep op het kind af om het de kamer uit te sturen.

En dan opeens gebeurt het: het bewuste kind wordt kalm, kijkt de ouder aan - niet uitdagend en niet triomfantelijk - en maakt een verkeersagenten-gebaar: 'Ho!' En de betekenis ervan is: 'De dagen van dat soort gezagsuitoefening zijn voorbij'.

Wat de ouders overdonderde was de kalmte waarmee hun tiener hen tot de orde riep. Niet alleen was zoon of dochter kennelijk niet van plan de kamer uit te gaan; hij of zij voorkwam bovendien dat dit zou leiden tot herrie of handgemeen. Alle vier de ouders accepteerden de boodschap en keerden terug naar hun stoel.

Wij, die deze verhalen mochten horen, waren getroffen: door de gelijkenis tussen wat er gebeurde in drie heel verschillende gezinnen, en dat die jonge mensen hun ouders zo zelfverzekerd maanden tot nieuw opvoedgedrag.

De ouders waren stevige mensen en de kinderen goed grootgebracht: èn kind, èn ouder hield uiteindelijk zichzelf in de hand, maar het waren spannende momenten. Ook omdat deze tieners hun ouders wel zéér stevig aanpakten: in aanwezigheid van de andere ouder èn de jongere kinderen namen zij even het stuur over.

'Met opzet'? Nee. - Onbewust? Ook niet. - Waarschijnlijk wisten ze wat ze deden, en deden ze ongeweten een beroep op een specifiek iets van ouders dat ook zij al kenden: hun verantwoordelijk-zijn. Dat maakt ouders ten diepste onzeker, en geeft het kinderen allerlei ruimte om invloed uit te oefenen op de gang van zaken thuis. In deze drie situaties was het een invloed ten goede waar hun ouders nog jaren later van onder de indruk waren.

III - Een 40-jarige 'dwingt' zijn ouders tot optreden als was hij nog een puber

Dit lange voorbeeld lijkt een soort uitvergroting van de eerdere drie. Het 'kind' is namelijk al veertig jaar oud en zijn ouders zijn het gewone opvoeden voorbij. Maar, zoals ik ook bij heel wat ouderen om mij heen zie, het 'verantwoordelijk zijn' van ouders gaat niet over als hun kind 21 wordt, of trouwt en kinderen krijgt. Dat is slechts de zoveelste fase.

Ik logeerde bij de ouders toen het volgende zich voordeed.

Boris, een respectabel jurist, ging enkele maanden geleden op een rustige manier bij zijn vrouw weg en sindsdien gedraagt hij zich als een adolescente playboy. Zijn ouders, Ben en Bea, zijn ongerust. 'Men' praat over Boris, zijn reputatie gaat eraan, en het ergste: dat hij babysitters inhuurt en aan de zwier gaat wanneer zijn dochters van 6 en 8 bij hem zijn. Hoe lang pikken die meisjes dat nog? - De ouders herkennen hun serieuze Boris niet meer.

Dit alles hoor ik pas nadat Boris hen en mij in een duur restaurant te eten uitnodigde, daar buitensporig veel dronk en zich onuitstaanbaar gedroeg tegenover Bea. Ik snapte er niets van - totdat de volgende ochtend bij het ontbijt het verhaal op tafel kwam.

Bea is ziedend. Ze wil Boris al een hele tijd tot de orde roepen, en 'gisteravond' was de laatste druppel. Ben snapt het, maar is terughoudend: 'Hij is 40, schat! Geef hem de tijd'. 'Ja,' zegt Bea, 'maar ik vergeef het mezelf nooit als het fout loopt tussen Boris en de kinderen, en als ik niet minstens heb geprobeerd om dat te voorkomen!'

Bea gaat dus iets doen. Maar Boris is heetgebakerd, weet ik, en als zij het niet goed aanpakt, wordt het een giga-rel. Ik word even vakvrouw.

'Natuurlijk is Ben het niet met je eens', zeg ik: 'Jij wilt een hele rij verwijten aan Boris kwijt, en dat loopt geheel fout. Zet eerst eens alles op een rij, al-les, en kijk dan wat voor jou echt het allerbelangrijkste is. De rest schrap je, en dan weet je wat je ècht wilt zeggen'. Bea loopt die hele dag rond met pen en papier, en met tegenzin zich oprekkend voor de fase van 'ouder met volwassen kind dat ernstige steken laat vallen'. 's Avonds zijn er nog twee punten over: 'Boris als vader' en 'zijn reputatie'. De overtuiging dat ze Boris tot de orde moet roepen is alleen maar sterker geworden – maar nu is ook Ben over zijn tegenzin heen en staat ook hij er achter: 'Wat Boris nu doet, past niet bij hem, en wij moeten voorkomen dat hij de kinderen teleurstelt'.

Maar hoe die boodschap zó overbrengen dat hij 'aankomt'?

Om te voorkomen dat Bea's twee punten verloren raken in geruzie met Boris belt zij hem morgenochtend, maakt een afspraak voor na zijn werk, en kondigt meteen aan dat ze alleen een boodschap afgeeft en weer weggaat. Vreemd, ja, en dat is ook de bedoeling: dan weet Boris meteen dat er 'iets is' en hij zal heel goed luisteren. De boodschap moet ook super-kort zijn: de meisjes en zijn reputatie. Verder niks. Ben is akkoord en Bea gaat de volgende dag te werk zoals afgesproken.

Boris ontploft als hij de boodschap hoort. Bea staat op en verlaat zijn flat. Ze geeft zichzelf een 5- als ze thuis komt; Ben maakt er een 8+ van: want Boris belde meteen nadat Bea weg was: 'Wist jij daarvan, pap?' - 'Ja jongen, en ik sta erachter'. Daarna belde Boris zijn zus met dezelfde vraag. Zij wist van niets, en belde Ben. Twee lange weken is het doodstil tussen Boris en zijn ouders. Dan belt Bea hem en hebben ze een goed gesprek. Tot haar opluchting heeft Boris ook met zijn ex-vrouw over haar bezoek gepraat en met zijn zus. Die heeft aangeboden om met man en kinderen bij Boris te komen als de meisjes bij hem zijn: dat is gezelliger voor hen, en Boris voelt zich meer op zijn gemak als vader. - 'Alles gaat beter, mam!'

Het advies aan ongeruste grootouders luidt standaard: 'Op uw tong bijten en nergens mee bemoeien. Ze zijn volwassen' enz. enz. Bea laptte het aan haar laars toen Boris met zijn gedrag een beroep op haar deed om iets te doen. Nog één keer liet zij zich door hem 'aanpakken'. En

nog één keer *liet* Boris zich opvoeden. Niet hij maakte een verkeersagenten-gebaar, maar zijn moeder. Zij had zichzelf in de hand. Hij werd eerst weer net zo driftig als vroeger – maar kreeg zichzelf in de hand.

'CHILD EFFECT' – VOORALSNOG EEN CONTAINERBEGRIIP

Onze taal heeft geen woord voor 'child effect', constateren de Vlaamse onderzoeker Jan De Mol e.a. (2008), maar dat hoeft ons niet te beletten om erover na te denken *of* en *hoe* en *in hoeverre* 'aanpakgedrag' van kinderen bepaalt *hoe* ze worden grootgebracht. Daartoe bespreek ik nu eerst de schaarse vakliteratuur en twee verwante begrippen.

De schaarse vakliteratuur

In dezelfde jaren dat de ouders van mijn drie voorbeelden hun kinderen grootbrachten kregen enkele Amerikaanse wetenschappers oog voor dit fenomeen. Sterker: in het jaar dat Boris ter wereld komt, 1968, constateert de al genoemde ontwikkelingsonderzoeker Richard Bell dat 'socialisatie' meestal wordt opgevat als 'wat ouders doen met een kind'^v en dat een herinterpretatie van alle onderzoeksliteratuur aan de orde is, want waarschijnlijk zijn daarin ook 'effecten van kinderen op hun ouders' (81) te vinden. Bovendien, stelt Bell, is een denkmodel dat slechts effecten in één richting bestudeert (van ouder naar kind) hoe dan ook 'gemakzuchtig' en 'on nauwkeurig' (82).

24 jaar later – in 1992 – krijgen Bell en medeauteurs bijval van Anne-Marie Ambert die in *The effect of children on parents*^{vi} de professionals hekelt die ouders bekritisieren om hun aanpak van de kinderen zonder zich af te vragen hoe die kinderen hun ouders aanpakken. Hulpverlening zou vaak anders lopen als men ook die vraag serieus nam, maar 'de' research en 'de' handboeken lopen achter (7), aldus Ambert. Die gaan niet over (ik citeer) 'hoe kinderen hun ouders "raken", welke kinderen hen het meest "raken", en welke eigenschappen van ouders hen extra kwetsbaar maken voor "kind-effect". (...) 'en de belangrijke rol die reacties c.q. steun vanuit de maatschappij daarbij spelen'. (4)

In 1992 stelt Ambert het onderwerp dus niet alleen op scherp, maar ook verbreedt zij het naar de vraag of de gemeenschap solidair wil zijn met ouders.

Eveneens in 1992 poneert Sandra Scarr – die als voorzitter van de *Society for Research in Child Development* 'de' research en 'de' handboeken kent - dat het individu (het kind) de eigen omgeving creëert op grond van aangeboren eigenschappen. Meteen protesteert over-opvoedkundige Diana Baumrind (1993^{vii}): 'Doet het er dus niet meer toe wat ouders doen?' – met een ondertoon van: 'Straks gooien ze er helemáál met de pet naar'.

Weer zes jaar later (1998) tilt Judith Rich Harris de discussie naar een abstracter niveau in *The nurture assumption: why children turn out the way they do* – en trekt de krasse conclusie dat kinderen worden hoe ze worden, los van opvoeding en omgeving, omdat ze zijn (en blijven) wat ze zijn. In haar tweede boek: *No two alike; human nature and human individuality* (2006) zet Harris een nog groter vraagteken achter de aanname dat theorieën over opvoeding en ontwikkeling zouden kunnen verklaren waarom een kind wordt hoe het wordt. Dat laatste – 'child outcome'- wordt immers goeddeels bepaald door het 'child effect', en dat bepaalt op zijn beurt goeddeels hoe ze worden grootgebracht.

Het betoog wordt almaar geleerder, blijft moeilijk te 'grijpen', en 'child effect' krijgt iets van een containerbegrip. Ofwel: men kan er bijna alle kanten mee op en bijna alles past erin - zoals genen, temperament, en de bevinding van recent Brits onderzoek dat er in huishoudens met kinderen doorgaans minder gezond eten op tafel komt.^{viii} Kinderen houden van vet en zoet, ja, en er is ook meer lawaai in huishoudens met kinderen, en meer rommel. Maar wat er

op tafel komt en hoe het huis er uitziet, is niet wat Bell, Ambert, Scarr, Harris en Kuczynski bedoelen met 'child effect'. - Wat bedoelen ze wèl?

De misleidende boodschap van twee-richtingverkeer van invloed

Intussen gebruiken hulpverleners, behalve klassieke opvoed-theorieën, ook systeemdenken, en sinds de late jaren '90 de begrippen 'reciprocity' en 'bidirectionality': wederkerigheid en twee-richtingverkeer (Pettit & Lollis, 1997). En in 2003 publiceert de ontwikkelingspsycholoog Leon Kuczynski een *Handbook of dynamics in parent-child relationships* waarin hij de stap zet van bidirectionality naar een 'bilateraal'. Jan De Mol e.a. (2008) verwijzen er uitvoerig naar, en naar het begrip 'agency' dat centraal staat bij Kuczynski: actief, en in staat om te reflecteren op hun situatie, verandering te initiëren en keuzes te maken. De Mol e.a. beschouwen kind en ouder dan ook beiden als 'actoren', en hun invloed op elkaar als 'gelijkwaardig of misschien beter, evenwaardig' (p.383).

Het kernidee van alle 'bi'-terminologie is bekend: er loopt een pijl van ouder naar kind, een pijl van kind naar ouder, en samen vormen ze een cirkel of systeem van wederkerige invloed en oorzakelijk twee-richtingverkeer. Eindelijk lijkt daarmee het probleem van 'child outcome' de wereld uit: de eenkennigheid ervan en de onweerstaanbare uitnodiging tot monocausaal denken. En eindelijk zijn ouder en kind verenigd in één denkmodel, en met 'agency' voor beiden.

Maar helaas: al houden zowel systeemdenken als de bi-directionele en de bilaterale cirkel rekening met kind-effecten, zij doen dat vanuit de impliciete aanname dat ouder en kind gelijk zijn qua invloed en macht. Wat in hun denken niet aan de orde komt is:

- (1) dat kinderen kwetsbaar beginnen en dat ouders zich verantwoordelijk weten^{ix},
- (2) en dat dit èn ouders in ethisch opzicht kwetsbaar maakt,
- (3) èn het kind méér invloed geeft op de ouders dan zij hebben op hun kind.

Dit startpunt, letterlijk en figuurlijk, van psychologie van ouderschap en tevens de verklaring voor menige opvoedpuzzel, noem ik het perspectief van de kwetsbare ouder.

Denk nog even aan de moeder met haar baby: hij kon nog niets zeggen; zij *moest* uitvinden wat hij in deze fase nodig had èn hoe daarin te voorzien. Doordat het haar lukte – na 11 mislukte probeersels – werd zij zekerder als moeder en was het kind veilig bij haar.

Denk aan het steeds opnieuw jezelf oprekken voor de leerpunten van een volgende fase – omdat *het kind* daar aan toe is – terwijl jij niet weet welke eis of grens je op welk moment mag en kunt stellen zonder het kind of jezelf te overvragen. Ingewikkeld!

Denk aan de wrevel als je geen avond meer rustig samen kunt zijn omdat kleine Katja opeens iets nieuws heeft uitgevonden: 'angst' en haar ouders 'bespelen' – en je haar *dus* toestaat om in de woonkamer te slapen. Ouders voelen zich 'onbekwaam'; het kind voelt zich niet veilig, en de situatie kan dan snel verergeren.

Denk aan tot de orde geroepen worden door je tiener in het bijzijn van partner en andere kinderen – en dan het akelige besef dat *jij* na al die jaren opeens fout bezig was. Maar niet is tienerschap de lastige fase bij uitstek voor ouders, en de overstap daarheen beladen met onzekerheid.

Denk, tenslotte, aan het heilig moeten van Boris' moeder: 'Ik vergeef het mezelf nooit als ik niet minstens heb geprobeerd om' *Dus* probeerde ze het. Had ze dat gedaan vanuit haar eerste woede op de zoon en ergernis over het moeten optreden, dan had het goed fout kunnen gaan.

Bij elke fase of fase-overgang wéér – ook bij de niet-natuurlijke faseovergang van een echtscheiding – bepaalt 'de aard van het beestje', het kind, in hoge mate hoe heftig of ingewikkeld het allemaal is.

Anders dan bij twee-richtingverkeer van gelijkwaardige pijltjes, gaat het bij ouder en kind over wezenlijk *on*-gelijkwaardige niveaus van zowel 'invloed' als van 'verantwoordelijkheid' en 'macht'. Ouders hebben méér verantwoordelijkheid dan het kind, maar niet per se meer invloed, en ook niet altijd meer macht.

Misschien is echter de onontkoombaarheid van die invloeds-asymmetrie, zo niet de on-balans, de sleutel tot het veelvormige fenomeen ‘child effect’.

MAAKT REKENING HOUDEN MET ‘CHILD EFFECT’ HET WERK INGEWIKKELDER?

Ook 40 jaar ‘na Bell’ is ‘child effect’ nog geen courante term – misschien omdat de ingewikkeldheid van tweërlei causaliteit plus tweërlei kwetsbaarheid zich niet laat behappen door de DSM, noch door vijf vragenlijsten.

Toch wordt ouderbegeleiding beslist minder ingewikkeld voor wie rekening houdt met ‘child effect’. Opvoedproblemen worden ‘begrijpelijker’ en meer invoelbaar. De relatie met ouders ontspant zich, want de professional verdiept zich in *hun* ervaring van de grote en kleine wan-toestanden bij hen thuis. We worden gevoeliger voor grote en kleine maatschappelijke leemtes. Wensen we niet alle moeders met 3-maanden oude baby’s toe dat nu en dan iemand binnenloopt en zegt: ‘Ik neem hem wel even’? Bij etterende tieners verlangt menigeen naar de initiatieriten uit andere culturen: tot dan-en-dan ben je ‘kind’ en heb je niets in te brengen, en daarna ben je ‘volwassen’ en gedraag je je navenant. En al die Borissen: waarom hebben we geen ritueel om gescheiden vaders te helpen met de eerste papa-weekeinden in dat kale flatje zonder ook maar iets eigens of bekends voor de kinderen!

Menige ouder rekt zich trouwens niet alleen per fase op, maar *volcontinu*: omdat hun kind *volcontinu* 'anders' is. Dat is waarom moeders van autistische kinderen zich ‘ijskastgedrag’ eigen maken: met gewoon gedrag kan hun kind niet uit de voeten. ‘Structureel kind-effect’ zou het mogen heten wanneer ouders een kind met een beperking of stoornis ‘anders’ benaderen. En autisme is bepaald niet het enige voorbeeld. Denk aan alle ouders die elke dag ergens van deskundigen advies krijgen, of ‘psychoëducatie’, omdat het hun een raadsel is hoe ze *hun* puzzelkind moeten aanpakken.

Van containerbegrip naar werkhypothese

Zo’n puzzelkind leek ook kleuter Katja die niet naar bed wilde - het enige praktijkvoorbeeld in dit artikel. Zonder hulp had het een akelig probleem kunnen worden. Altijd ontstaat er immers spanning tussen ouders rond angst bij een kind: de een wil optreden; de ander is toegeeflijk; wie wint? En natuurlijk voelt het kind dat, wordt het goede vriendjes met de toegeeflijke ouder, ergert de andere ouder zich nog meer, komt er een nieuw angstje bij – enzovoort, ruzie in huis, en een steeds moeilijker Katja.

Ik zag deze ouders jaren voordat ik weet had van ‘child effect’ als vakterm. Wel kende ik het fenomeen. Ook wist ik dat je niet tegen ouders zegt: ‘Zou het kunnen dat ze u bij de neus neemt?’ Zeker niet in een eerste gesprek. Hoe tactisch en voorzichtig het ook wordt geformuleerd, dan roept één van hen: ‘Zie je wel! Dat zeg ik al de hele tijd!’ en tezamen zitten ze voor aap bij een ‘ik zie, ik zie wat u niet ziet’-mevrouw! Een dergelijke ‘domme ouder’-ervaring is het laatste wat hen helpt om het stuur van de opvoedauto terug in handen te krijgen.

Ik had ook ervaring met denk-, tel- of observatie-suggesties - héél simpel, niet belastend - en hun mogelijke effecten: ouders ‘zien’ opeens wat er speelt, en het kind verandert al in gewenste richting^x. Het cruciale eind-effect is dat de ouders los komen uit het vicieuze proces waarin zij met hun kind gevangen zitten. Zij worden weer de ouders en wat er op de achterbank ook gebeurt, *zij* zitten aan het stuur. Van daaruit houden ze zicht op hoe zij worden ‘aangepakt’, en reageren ze ‘als ouders’. Zij zorgen voor een situatie die voor het kind veilig genoeg is om zich naar believen te manifesteren.

De impact van de ‘agency’ van ouders is echter per definitie een andere dan die van het kind, hoeveel impact het kind ook mag hebben. Het verschil is ‘kwalitatief’: het is anders van aard en van kwaliteit – en van intentie.

IS ‘CHILD EFFECT’ RISKANT?

Integendeel: de inbreng van het kind het helpt ouders om de aanpak te vinden die past bij dit kind. Het is datgene wat het verschil maakt tussen enerzijds ‘thuis’ en anderzijds kresj, klas of kostschool, en alleen mogelijk wanneer degene die het kind grootbrengt zich blijvend verplicht voelt aan het belang van dit kind.

Anderzijds is ‘het kind’ ook risicofactor no.1 voor het ouderlijk welbevinden en verloopt ‘child effect’ – zoals het volgende artikel zal verduidelijken – via zulke fijnmazige processen, dat kleine ontsporingen aan de orde van de dag zijn, en dat ook grote in elk gezin op de loer liggen.

Met een klassiek voorbeeld van ‘child effect’ heb ik het fenomeen geïntroduceerd, en met eigen voorbeelden verder toegelicht. Hoe het precies in zijn werk gaat, wanneer het goed uitpakt, wanneer verkeerd en hoe ouders zich daartegen kunnen wapenen – die vragen zijn nog niet aan de orde geweest. Die laten zich ook niet via deze of gene algemene vakterm verhelderen, maar vragen om verbinding met psychologie van ouderschap.

In Deel II van dit tweeluik verbind ik ‘Child effect’ met de drie compartimenten van ‘de ouderlijke werkvloer’ (basisgedragingen, timen & doseren, en emotieregulatie), met bufferdenken, en met twee karakteristieke manifestaties van ‘child effect’: ‘ruis in huis’ en ‘ongehoorzaamheidsdialogen’.

Hopelijk gaat ‘kindereffecten’ dan als werkhypothese gebruikt worden door ouderbegeleiders en hun teamgenoten, en stroomt straks het praktijkmateriaal binnen waarmee dit begrip verder kan worden onderbouwd.

LITERATUUR

- Ambert, Anne-Marie (1992). *The effect of children on parents*. New York, London, Syney: The Haworth Press.
- Baumrind, D. (1967). Child-care practices anteceding three patterns of pre-school behavior. *Genetic Psychology Monographs* 75: 43-88.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*: 4: 1-103.
- Baumrind, D. (1993). The average expectable environment is not good enough: A response to Scarr. *Child Development* 64: 1299-1317.
- Bell, R.Q. (1968). A reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization. *Psychological Review* 75,2: 81-95.
- Bell, R.Q. (1979)[2005]. Ouder, kind en wederzijdse invloed. *Ouderschap & Ouderbegeleiding* 8,2: 98-106. (Oorspronkelijke bron: *American Psychologist* 34,10: 821-826).
- Bell, R.Q. & L.V. Harper (1977). *Child effects on adults*. Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum.
- Decovic, M. (2000). Verandering in het denken over de ouder-kindrelatie: hoever zijn we nu? (A change in our thinking about the parent-child relationship: where are we today?) *Kind en Adolescent*: 2000: 1, 81-83.
- De Mol, Jan; Buysse, Ann & Lesley Verhofstadt (2008). Recente visies in het onderzoek van invloedsprocessen in de ouder-kind relatie. *Systeemtheoretisch Bulletin* 26,3: 377-392.
- Frijda, N. H.; Manstead, A.S.R. & S. Bem (2000). *Emotions and beliefs; how feelings influence thoughts*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Harris, J.R. *The nurture assumption: why children turn out the way they do*. New York: Free Press.
- Harris, J.R. (2006). *No two alike; human nature and human individuality*. New York / London: W.W. Norton.
- Hoogsteder, M. (1995). *Learning through participation. The communication between young children and their caregivers in informal learning and tutoring situations*. Utrecht: ISOR. (doctoral dissertation)

- Huppert, F.A.; Abbott, R.A.; Ploubidis, G.B.; Richards, M. & D. Kuh (2010). Parental practices predict psychological well-being in midlife: life-course associations among women in the 1946 British birth cohort. *Psychological Medicine* 40: 1507-1518.
- Kuczynski, L. (2003). Beyond bidirectionality: Bilateral conceptual frameworks for understanding dynamics in parent-child relationships. In L. Kuczynski (ed.), *Through the eyes of the child: Re-visioning children as active agents of family life*. Stamford, CT: JAI.
- Pas, A. van der (2013). *Opvoedproblemen nader verklaard*. Amsterdam: SWP (2^e, verbeterde druk).
- Pas, A. van der (2009). *De interventiefase: keuzes en kansen*. Amsterdam: SWP.
- Pettit, G.S. & S. Lollis (1997). Introduction to special issue: reciprocity and bidirectionality in parent-child relationships: new approaches to the study of enduring issues. *Journal of Social and Personal Relationships* 14,4: 435-440.
- Sameroff, A. (1975). Transactional models in early social relations. *Human Development* 18:65-79.
- Scarr, S. (1992). Developmental theories for the 1990s: developmental and individual differences. *Child Development* 63: 1-19. (Presidential Address)
- Werner, E.E. & R.S. Smith (2001). *Journeys from childhood to midlife. Risk, resilience and recovery*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Noten

ⁱ Bell, 1971, in Bell & Harper (1977), p.136.

ⁱⁱ Levi-Strauss, C. (1949). *Les structures élémentaires de la parenté*. Paris: Flammarion.

ⁱⁱⁱ Bell & Harper, 1977, p.IX: 'the way in which parents and other caregivers are themselves moulded by the very children they are trying to rear'.

^{iv} Hoogsteder, 1995.

^v Bell, 1968, p.81.

^{vi} Ambert, 1992 p.7.

^{vii} Baumrind is de auteur van het concept 'authoritative control': gezagsuitoefening met een optimale balans tussen 'control' en sensitiviteit (Baumrind, 1967 en 1971).

^{viii} In: *International Herald Tribune* 12 januari 2012, p.8: 'For whatever reason, the social dynamic in a household with children makes the diet on average more unhealthy', aldus onderzoeker Richard Tiffin.

^{ix} Niet te verwarren met de definitie van 'ouder' die ouderbegeleiders op het rechte professionele pad moet houden: 'een persoon met een besef van verantwoordelijk-zijn voor een kind – tijdsloos en onvoorwaardelijk'.

^x Een minder gewenst resultaat, maar diagnostisch belangrijk, is dat ouders de suggestie vergeten, hem anders uitvoeren dan bedoeld, er geen tijd of energie voor hebben, of de zin ervan niet zien. Het komt zelden voor, maar is iets om terdege rekening mee te houden.